

50'leri İşçi Sınıfı Oluşumunun Kritik Bir Uğrağı Olarak Yeniden Okumak

Hakan KOÇAK*

Rereading the 1950s' as a critical haunt of working class formation process

Abstract

A wider and deeper interest could be shown in the 1950s labour history literature. There is no doubt that policy and promises of the two big parties of the period to the working class, the disputes on these issues between these two parties and relations of these parties with trade unions, strikes and collective actions are the subjects of researches were made on the fields. On the other hand eventhough the number is few, some dissertations that analyse the relations between Democratic Party and workers were found out. But the works on this research field – this is also subject of other fields of our labour history- were not produced in compliance with a notion of holistic class formation. However, it is obvious that 1950's have a pivotal importance regarding the class formation in Turkey and institutionaly analysis of this formation in the light of historical sociology approach.

This article focuses on questioning the old acceptances that are dominant in the literature of labour history and also in the left movements. The article will also allow new discussions of creating a wider knowledge sphere on this subject and refunctioning and rearranging of the existing works from a different perspective.

Keywords: Labour history, working class formation, workers' experience

Türkiye emek tarihi yazınında, 1950'li yılların deneyimini ihmal etmek, paranteze almak, küçümsemek yönünde yaygın bir eğilim görülür. Biz bu yazıda, emek tarihimizin, bu eğilimin arka planında yatan, daha derin yöntem ve yaklaşım sorunlarına eleştirel bir bakış geliştirmek amacını taşıyoruz. İkinci temel hedefimiz ise 1950'li yıllardaki işçi hareketini tarihsel sosyolojik perspektifle ve Türkiye işçi sınıfı oluşum sürecinin kritik bir dönemi olarak değerlendirme uğraşı olacaktır.

* Petrol-İş Sendikası Örgütlenme Uzmanı.

Türkiye işçi hareketi tarihi üzerine yazılmış belli başlı başvuru kitaplarının birçoğunda 1950'li yıllara ilişkin şaşırtıcı bir suskunlukla, adeta bir "geçişirme" karşılaşıyoruz. Örneğin, derleme niteliği taşıyan bir çalışmada 40'li yıllardan doğrudan 1960'lara atlanır,¹ kimilerinde daha uzun bir dönemlendirmenin içinde (1946-1961 veya 1923-1960 gibi) ve hayli sınırlı bir çerçevede² (örneğin sadece Türk-İş'in kuruluşu ve siyasi tavrı ya da birkaç gösteri girişimi gibi) yer verilir, tam da bu yıllara odaklanmış bir başkası ilginç biçimde işçilerin mücadelesine ancak birkaç sayfa yer ayrılır ve burada da getirilen yasaklar ve "burjuvazinin adamı" sendikacıardan söz edilir³ vs. Tabii ki bunlar döneme ilişkin külliyyatın tamamını oluşturmazlar. Sülker'in büyük oranda 50'li yılların işçi hareketini konu edinen ve dağınıklıklarına karşın zengin ayrıntılar içeren kitaplarının⁴ yanısıra, Makal'ın dönemin çalışma ilişkileriyle birlikte sendikal gelişmelerini de bütünlüklü biçimde özetleyen yapıtı⁵ bize geniş bir bakış açısı sunarlar. 50'li yıllara yönelik birçok çalışma da kitap boyutunda değil daha çok belli temalara/olaylara yönelmiş makaleler biçiminde karşımıza çıkarlar.⁶ Yıldırım Koç'un gerçekleştirdiği sendikacı mülakatlarının özetlerini derleyerek oluşturduğu iki ciltlik; "Türk-İş Tarihinden Portreler" isimli çalışma ise işçi hareketi açısından döneme dair en canlı malzemeyi içerir.⁷ Sayılan bu kıymetli kaynakların varlığına karşın, 50'lerin işçi hareketi tarihlerinde ayrıntılı biçimde yer almayan ama özel çalışmaların konusu olan bir dönem olması dikkate değerdir.

Sendikal hakların ve/veya işçi hareketinin dönem içindeki gelişimine dair genel kabul gören yaklaşımları örneklemek yerinde olacaktır. Talas'ın (50'li yılları kastederek); "*Bu dönemde sendikacılık hareketi yeterince bir savaşım da vermemiştir. Türk sendikacılık hareketinin altın dönemi 27 Mayıs Devrimi ile başlar*"⁸ değerlendirmesi, Koç'un "*bu dönemde grev hakkı da olmayan sendikal hareket ise işçilere fazla bir yarar*

¹ M. Şehmus Güzel, **Türkiye'de İşçi Hareketi**, İstanbul: Sosyalist Yayınlar, 1993.

² Yıldırım Koç, **Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003 ve M. Şehmus Güzel, **Türkiye'de İşçi Hareketi 1908-1984**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996.

³ Y.N.Rozaliev, **Türkiye Sanayi Proleteryası**, İstanbul: Yar Yayınları, 1978.

⁴ Kemal Sülker, **Sendikacılar ve Politika**, İstanbul: May Yayınları, 1975 ve **Türkiye Sendikacılık Tarihi**, İstanbul: Tüstav Yayını, 2004.

⁵ Ahmet Makal, **Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma ilişkileri:1946-1963**, Ankara: İmge Kitabevi, 2002.

⁶ Örneğin: Yıldırım Koç, "Demokrat Parti, İşçiler ve Sendikalar", **Türkiye'de İşçiler ve Sendikalar (Tarihten Sayfalar)**, Ankara: Yol-İş Yayını, 2000, s.35-85, Ahmet Makal, **Türkiye'de 1946-1960 Dönemindeki Grev Tartışmaları ile Grevler Üzerine Bir Çözümleme Denemesi**, **Ameleden İşçiye**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s. 267-318.

⁷ Yıldırım Koç, **Türk-İş Tarihinden Portreler (Eski Sendikacıardan Anılar-Gözlemler)** Cilt I, Ankara: 1998, Cilt II, Ankara: Türk-İş Yayını, 1999.

⁸ Cahit Talas, **Toplumsal Ekonomi**, Ankara: İmge Kitabevi, 1997, s. 245.

*sağlamadı*⁹ saptaması, Güzel'in (dönemin işçi örgütlenmelerini değerlendirirken yaptığı) "*sendikalar genellikle yalnızca toplumsal yardımlaşma faaliyetleriyle uğraşmış, ekonomik ve siyasi faaliyetler özellikle sosyalist eğilimde siyasi faaliyetler ihmal edilmiştir*"¹⁰ şeklindeki yorumu emek tarihimizin dönem ilişkin hakim yaklaşımını yansıtır. Dönemin sendikal hakların ve/veya sendikal mücadelelerin gelişimi açısından bir toplamı alınır ve sonucun yetersizliği ortaya konur. İşçi hareketi için üzerine yorum yapılabilecek asıl sayfalar 61 Anayasası ve 63 sendika ve grev, toplu sözleşme yasalarından sonra açılır. Bir dizi zaafı malul uzun bir durgunluk evresinden sonra yeni siyasi düzenin verdiği haklarla işçi hareketi 60'larda adeta topraktan fıskırmıştır. Bazı yorumcular sendikaların bu yıllarda sadece ayakta durabilmeyi başardığını¹¹ söyleyerek hayli hafifseyici yorumlar yaparken bazıları grev ve toplu sözleşme hakkında yoksun olmalarına karşın işçilerin sendikal örgütlere tutunduklarını ve bir sonraki dönem için bir deneyim biriktirdikleri¹² değerlendirmesiyle dönemin mücadele birikimine daha iyimser bir yaklaşım geliştirir. Sonuçta Demokrat Parti'nin iktidar yılları olan 50'lerdeki işçi hareketine ilişkin kimi kesitler, temalar birçok çalışmada ayrıntılı biçimde ele alınsa da hareket bütünlüğü içinde ele alınmamış ve daha ötesi sonraki dönemle bağları büyük ölçüde koparılarak değerlendirilmiştir. O yıllarda süren - zayıf ya da güçlü, belirleyici ya da belirlenen- işçi sınıfı mücadelelerinin, sınıf oluşumunun ve onun kurumsal ifadesi olarak işçi örgütlenmelerinin yarattığı birikimin hareketin genel gelişim seyri içinde değerlendirilmediği görülür. Kanımızca burada hem ideolojik hem de emek tarihine ilişkin yönetsel sorunlar rol oynamaktadır.

Cumhuriyet dönemi işçi hareketinin "asıl" tarihini 1960'lardan itibaren başlatma yönündeki genel eğilimin hem Kemalist hem de sosyalist bakış açısına sahip kesim ve yazarlarda etkili olduğunu gözlemleriz. Kemalist bakış açısına göre, ilerici bir nitelik taşıyan 27 Mayıs hareketi ve onun yarattığı yeni anayasa, işçilere geniş haklar tanıyarak (Cumhuriyet Türkiye'sinde grev ve toplu sözleşme haklarının Anayasaya ilk kez 1961'de girdiği hatırlanmalı) işçi hareketinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Talas'ın yukarıda alıntıladığımız satırları bu bakışın tipik örneklerindedir. İşçi hareketi tarihini marksist bir yaklaşımla ele alanlarda ise sınıf hareketi büyük ölçüde görünürlüğü ve etkinliği olan eylemlerle (direnişler, grevler, mitingler, işgaller vs.) özdeşleştirildiğinden bunların yoğun olarak ortaya çıkmadığı 50'leri atlayarak yoğunlaşmanın yaşandığı 60'lı yıllara geçmek yönünde fiili bir kabul olduğu görülür. 1960'lı yılların aynı zamanda solun işçi hareketiyle -46 sendikacılığının kısa ama etkili yükseliş döneminden sonra- yeniden buluşmaya başladığı kesit olması da bunda etkili olsa gerekir. (1951 yılında yapılan

⁹ Yıldırım Koç, "İşçi Hakları ve Sendikacılık", **11. Tez**, Sayı: 5 (Şubat 1987), s. 32-75.

¹⁰ Güzel, Türkiye'de İşçi Hareketi (1908-1984), s. 166.

¹¹ Talas, s. 245.

¹² Yüksel Akkaya, "Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık-1 (Kısa Özet)", **Praksis**, Sayı: 5 (Kış 2002), s. 131-176.

toplu tutuklamalarla sosyalistlerin gücü iyice kırılmış, 1950'ler örgütlü solun işçi örgütlenmesi üzerinde etkin bir güç olmasının, onunla etkili bağlar kurmasının neredeyse imkansız hale geldiği bir dönem olmuştur.) Yakın tarihimizi; modernleşme, batılılaşma, uygarlaşma sorunsalları içinden okuyan Kemalist bir perspektifin işçi hareketini Anayasada verilen haklarla başlatması anlaşılırdır. Kemalist analizde sınıf mücadeleleri asli bir öge olarak yer almaz, bu bağlamda işçi hareketi de düzeni değiştirecek asli güç olarak görülmez. İşçilere verilen haklarla, hedeflenen Batı demokrasilerine ulaşılması yolunda önemli adımlar atılmıştır ve bu da Kemalist misyona bağlı ilerici güçlerin sayesinde olmuştur.

Ancak tarihsel gelişmeleri sınıf mücadeleleri perspektifiyle ele alan ve açıklayan sosyalist, marksist yaklaşımların, üstyapısal değişimleri esas alan ve işçi sınıfını tarihsel bir özne olarak ortaya koymayan bu bakışla benzer bir tarihsel tablo oluşturmaları anlaşılır değildir. İşçi sınıfının öz deneyimine uzak kalmak aynı biçimde anlaşılır değildir. Solda, politik kaygılarla oluşturulan işçi hareketi tarihi hemen tümüyle bir kollektif eylemler tarihidir. Kimi zaman abartmaların ve efsanelerin de işin içine katıldığı; solun grevler, direnişler, işgaller ile dolu bir tür “resmi işçi hareketi tarihi“ yazılmıştır. 1960 ve 70'li yıllarda yaşanan pratikler bu yaklaşıma yeterince malzeme de sağladıklarından sözkonusu resmi tarih için daha çekici hale gelmişlerdir. 1950'ler ise az sayıda grev ve eyleme sahne olduğundan böyle bir ilgiye mazhar olamaz. İlginç biçimde sözkonusu hakların tepeden verildiği tezine karşı çıkarak bu konuda işçilerin verdiği mücadelelerin altını çizenler için bile 50'lerin işçi sınıfı deneyimleri derinlemesine ele alınmaya değer bulunmamıştır.¹³ Örneğin 1953 yılında İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin, valiliğin son anda verdiği yasaklama kararı ve olağanüstü polisiye önlemler nedeniyle gerçekleştirilemese de çimento işçilerine destek vermek için Taksim'de düzenlediği mitinge onbinlerce işçinin kentlin çeşitli yerlerinden akarak gelmesi ve meydan civarında toplanmasının (güncel gelişmeleri de düşünerek popüler bir ifadeyle söylersek: işçi sınıfının Taksim'i bu ilk zorlaması) işçi hareketi tarihimizde hakettiği yer almaması ilginçtir.¹⁴

Konuyu ele alırken öncelikle temel bir alan ayrımının gerekli olduğunu düşünüyoruz. Emek tarihi genel başlığı altında gelişen çalışma ilişkileri tarihi ile işçi hareketi tarihi ve/veya işçi sınıfı oluşumu tarihi büyük bir kesişim alanları olmasına karşın birbirinden farklılaşan sorunsallara ve yöntemlere sahip iki alan olarak değerlendirilmelidir. Çalışma ilişkileri; “işgücü içerisinde farklı statüler arasında kurulan (üretim sürecinden kaynaklanan) ilişkiler“ olarak tanımlanmaktadır.¹⁵ Endüstri ilişkileri tanımı da yine sözkonusu ilişkilerin günümüzdeki kapitalist nitelikli işçi-işveren ilişkilerini tanımlamak için kullanılır.

¹³ M.Şehmus Güzel, “Türkiye’de İşçi Hareketi ve Tarihi”, **11.Teze**, Sayı:8 (Haziran 1988), s. 195-213.

¹⁴ Bu mitingle ilgili ayrıntılı bilgi için: **İstanbul İşçi Sendikaları Birliği 1952-1953 devresi 9 aylık Faaliyet Raporu**, İstanbul:1953, s. 26-31.

Çalışma ilişkileri disiplini içinde, işçi hareketi tarihi dar anlamıyla bu ilişkilerin taraflarından birisi olan işçilerin üretim sürecinde giriştikleri eylemleri etkinlikleri konu alır. Geniş anlamıyla işçi hareketi kavramı ise endüstri ilişkilerinin dışında, işçilerin devlet, siyasi partiler ve kamuoyu ile olan ilişkilerini de kapsayacak bir alana işaret eder.¹⁶ İşçi sınıfı tarihi araştırmaları günümüzde bu geniş şekilde tanımlanan alana doğru -endüstri ilişkileri alanının çok ötesine uzanan-yayılmıştır. Özellikle “işçi sınıfı oluşumu“ yaklaşımına sahip tarihsel boyutlu araştırmalar, kültürel, sosyal, ideolojik, siyasal boyutlarıyla daha bütünlüklü bir bakış geliştirmişlerdir. Sınıf oluşum süreci endüstri ilişkilerinin konusu olan üretim sürecinin/mekanının yanısıra yaşam alanlarını, kültürel örüntüleri, sınıf temelli siyasi mücadeleleri de kapsar. İşçi hareketi sınıf oluşum sürecinin belirgin kurumsal göstergesidir. İşçi sınıfının oluşumunu anlarken temelde çalışma ilişkilerinin oluşturduğu zemine baksak da önceliğimiz sınıf deneyimindedir. Kurumsal ilişkiler ve düzenlemelerden çok işçilerin yaşam deneyimleri ve bunların harekete geçirici dinamikler olarak anlaşılması veya hareketlerin kültürel, ideolojik ve siyasal yaşam deneyimleri olarak işçi sınıfı yaşantısına etkileri öncelik taşır. İşçi sınıfı bu tarihin taraflarından birisi değil bizzat öznesidir.

Türkiye’de emek tarihi genel başlığı altında görebileceğimiz çalışmalarda bu iki alanın birbirine fazlasıyla karıştığı daha doğrusu çoğu kez çalışma ilişkileri tarihinin işçi hareketi tarihi yerine ikame edildiği görülür. Öyle ki isminde “*işçi hareketinin evrimi*”¹⁷ ibaresi bulunan bir kitapta neredeyse sadece işçilere dair anayasa ve yasa değişiklikleri bulunabilir.¹⁷ Örnekleri çoğaltılabilecek bu tür çalışmalarda büyük ölçüde çalışma ilişkileri tarihinin çeşitli boyutları ele alınır. Yakın dönemde erken cumhuriyet dönemi emek tarihçiliğine ilişkin gelişen tartışmada bu dönem emek tarihçiliğinin bir hareket tarihi olarak gelişmiş olması eleştirilmiş, bunun işçilerin tarihsel anlatıda özcü ve indirgemeci biçimde kurgulanmasına neden olduğu belirlenmesi yapılmıştır.¹⁸ Kanımızca erken cumhuriyet döneminin de ötesinde emek tarihimizin geneli için asıl sorun, “hareket tarihçiliği“ yapılıyor olması değil tersine işçi sınıfının kendi deneyimini, sözünü esas alan gerçek anlamıyla yeterince yapılmıyor olmasıdır. Yazarın da belirttiği gibi sözkonusu hareket tarihçiliği kimi örnek olay incelemelerini saymazsak büyük ölçüde

¹⁵ Ahmet Makal, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Çalışma İlişkileri:1850-1920**, Ankara: İmge Kitabevi, 1997, s. 32.

¹⁶ Makal, *Osmanlı...*, s. 249.

¹⁷ Yüksel Işık, **Osmanlı’dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi(1876-1994)**, Ankara: Öteki Yayınları, 1995. Koç’un yukarıda andığımız çalışması da yine büyük ölçüde mevzuatlardaki gelişmelere yer veren bir işçi hareketi tarihi olarak örnek gösterilebilir. (Koç, *Türkiye İşçi Sınıfı ve...*).

¹⁸ Yiğit Akın, “Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihçiliğine Katkı: Yeni Yaklaşımlar, Yeni Kaynaklar“, **Tarih ve Toplum (Yeni Yaklaşımlar)**, Sayı:2 (Güz 2005), s. 77.

istatistiklerle (işgücü, grev, sendikal örgütlülük düzeyi vb.) yapılmıştır.¹⁹ Burada söylenen elbette istatistiki verilerin gereksizliği değildir. Eksikliği vurgulanan; istatistiklerin, resmi kararların, parti programlarının vb. ötesinde işçi örgütlerinin, öncülerinin, katılımcı sıradan işçilerin vb. kendi sözleri, anlamlandırmaları, deneyimleridir. Sorun alanı olarak ortaya konan şey; işçi hareketinin sosyal profiline, mikro ve makro düzeyde içsel dinamiklerine dair verilerin hareketin tarihine ilişkin anlatılara yeterince girmemesi daha doğrusu işçi hareketi tarihinin asıl bunların üzerinden oluşturulmamasıdır.

Kanımızca işçi sınıfı oluşumunun ve bu çerçevede işçi hareketinin tarihsel sosyolojik çözümlemelere yeterince konu olamaması, sosyal tarih alanının Türkiye’de henüz yeni sayılabilecek olması ve zayıf bir geleneğe dayanmasıyla da ilişkilidir. Sosyoloji, kültürel çalışmalar, antropoloji vb. alanların sınıf oluşumu ve işçi hareketini konu alan çalışmalara yönelmesi, salt endüstri ilişkileri ağırlıklı bir hareket tarihinin ötesinde sınıf deneyimlerine dayalı bir tarihin de oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

1950’li yıllar işçi hareketini ele alan bir çalışma nasıl bir dönemlendirme yapmalıdır? Dönemi ele alan çalışmalarda, 1923-1960²⁰, 1946-1961²¹, 1946-1960²², 1946-1963²³ gibi farklı dönemselleştirmelere rastlarız. 1923’te Cumhuriyet’in kurulmasıyla başlatılan dönemin 1960’a kadar uzatılması ve orada kesilmesi yukarıda belirttiğimiz, 60’ları bir tür milat sayma anlayışının ifadesi gibidir. Aynı zamanda bu kadar heterojen bir dönemin aynı başlıkta ele alınması derinlikli bir analizi güçleştirir. 1946’yla başlayan dönemselleştirme ise bu tarihteki yasal, kurumsal ve siyasal düzenlemeleri esas almaktadır. (Sınıf esasına göre örgütlenmeye olanak sağlayan hukuki düzenlemeler, çok partili meclise geçişi sağlayan seçimler, Çalışma Bakanlığının fiilen faaliyete geçmesi vb. gibi gelişmeler bu yılda gerçekleşmiştir) dönemin sonu olarak alınan tarihlerde ise ya 27 Mayıs askeri darbesi ya 61’deki yeni Anayasanın çıkışı ya da 63’te grev- toplu sözleşme ve sendikalarla ilgili çıkarılan yeni yasalar belirleyici olmaktadır. Çalışma ilişkilerini konu alan bir araştırma için 1946-63 uygun bir dönemselleştirme olarak görünüyorsa da işçi hareketi/sınıf oluşumu tarihi sözkonusu olduğunda durum değişecektir. Çünkü yukarıda geniş anlamıyla tanımladığımız işçi hareketinin dinamiklerini yasal düzenlemelere sıkıştırmak, onlarla başlatıp bitirmek doğru değildir. Siyasal, ideolojik, sosyal boyutlardaki değişimler işçi hareketini etkilemektedir ancak bunlar birebir hukuk alanındaki değişimlerle örtüşmezler.

¹⁹ Aktın, s. 77.

²⁰ Güzel, Türkiye’de İşçi Hareketi (1908-1984) ve Akkaya, a.g.m.

²¹ Koç, Türkiye İşçi Sınıfı...

²² Fatih Güngör, “1946-1960 Döneminde Türkiye’de Sendikacılık Hareketi ve Demokrasi“, Alpaslan Işıklı(hzl.), **Türkiye’de Sendikacılık hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi** içinde (131-190), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.

²³ Makal, Türkiye’de Çok Partili...

Buradan hareketle sözkonusu dönem içinde, 1946'nın özgün durumu bir yana 1947-1950 alt döneminin sonraki on yıldan önemli farklılıklar gösterdiği görülür. Tek parti döneminin çeşitli himayeci politikaları ile oluşan ilk işçi örgütlenmelerinin ve onlar içindeki -CHP'ye yandaş ya da karşıt olsun- örgütlü işçilerin deneyimleri DP iktidarında geçen sonraki on yılın deneyimleriyle ayrı bir dönemselleştirmeyi hakeden köklü farklılıklar taşır. Bizim önerimiz; bağımsız sınıf hareketinin ortaya çıktığı "1946 parantezinin" ardından tümüyle güdümlü ya da görece bağımsız sendikaların baskı altında ilk adımlarını attıkları 47-50 arasını ayrı bir kesit olarak almak, tüm bir genel siyasi iklim değişikliğinin sendikalara, işyerlerine de yansıdığı, patronajdan sendikal mücadeleye çeşitli stratejileri birarada kullanarak bölüşüm ilişkilerine müdahale etmeye başlayan işçi sınıfının oluşum sürecinin bazı karakteristiklerinin belirginleştiği, örgütlenmenin geliştiği, uluslararası dinamiklerin daha belirgin biçimde devreye girdiği 1950'li yılları ise kendi başına bir dönem olarak çalışmaktır. Bu dönemin bitiş tarihi olarak da örneğin, bağımsız sınıf hareketinin sembolik bir zirvesini temsil etmesi bakımında 31 Aralık 1961 Saraçhane mitingi düşünülebilir.

Döneme ilişkin anlatımlarda, işçi sınıfının maruz kaldıklarıyla, politika ve düzenlemelerin, uygulamaların konusu/nesnesi olarak yer aldığına dair temel bir saptama yapabiliriz. CHP ve DP'nin grev hakkının verilmesi çevresindeki tartışmaları, bu hakkı vereceğini vaadeden DP'nin iktidarı boyunca sözünde durmaması ilgili yazının başlıca temalarını oluşturur. Bunun yanı sıra DP iktidarı tarafından işçilere sağlanan yasal haklar ve ekonomik olanaklar da çeşitli incelemelerin konusu olmuştur.²⁴ Ancak sözkonusu hakların, olanakların elde edilmesi sürecinde işçi sınıfının etkisi (örgütlü ya da bireysel düzeyde, mücadele-talep ya da parti kanalları-dilek, şikayet yoluyla) bunların sonuçlarının işçiler ve örgütlerince nasıl algılandığı/anlamlandırıldığı, nasıl tecrübe edildiği, nasıl stratejilerin konusu oldukları vb. ele alınan öncelikli konular olamamıştır. Kemal Sülker'in isimlerini zikrettiğimiz çalışmaları ve dönemin sendikacılarının tanıklıklarını içeren yapıtlar bu saptamaların dışındadırlar.²⁵ Sülker dönemin sendikacılarının gündemlerini, tartışmalarını, anlayışlarını ve mücadelelerini zengin ayrıntılarla resmeder ancak o yıllar içinde yapılmış olan bu çalışmalarda dönemin işçi hareketinin daha genel bir tarihsel analiz içinde değerlendirilmesi sözkonusu olamaz. Yapılan daha çok deyim yerindeyse kıymetli bir vakanüvisliktir. Bu vakanüvislik de doğal olarak sendikal mücadelenin merkezinde yer alanlarla sınırlıdır, sıradan işçilerin deneyimlerine, sendikal alan dışında yaşam alanlarına uzanamaz. Geniş anlamda işçi hareketinin/sınıf

²⁴ Koç, Demokrat Parti, İşçiler... ve Ahmet Makal, "Demokrat Parti Döneminde Bireysel Çalışma İlişkilerine Yönelik Hukuksal Düzenleme ve Uygulamalar" **Mülkiye**, Sayı: 239 (Mart-Nisan-Mayıs 2003), s. 279-318.

²⁵ Örneğin, Sedat Ağralı, **Günümüze Kadar Belgelerle Türk Sendikacılığı**, İstanbul: Son Telgraf Matbaası, 1967.

oluşumunun bu kesitindeki zengin deneyimlere ulaşabildiğimiz bir diğer eser Koç'un yine yukarıda zikrettiğimiz iki ciltlik sözlü tarih çalışmasıdır. Bu çalışma sadece görüşmelerin derlendiği bir kitaptır ve 50'lerle sınırlandırılmamıştır. İçerdiği zengin hammaddeyle bu çalışma Sülker'in kitaplarıyla birlikte deneyim odaklı araştırmalar için bulunmaz bir kaynak oluşturacak niteliktedir. Özetle bir tarafta dönemi, işçileri politikaların nesnesi olarak konumlandıran anlatıları diğer yanda da dönemi değerlendiren analitik metinlere dönüşmemiş deneyim aktarımlarını buluruz. Deneyimler bilinmez değildir ama tarihsel anlatının odağına bir türlü yerleşemezler.

Emek tarihi yazınımızın genel olarak “fabrikanın kapısından içeri” girmediğini görürüz. Oysa Burawoy'un bizi yıllar önce çağırdığı emek süreci/üretim noktası sınıf oluşumunun kritik uğraklarından. Burawoy, geliştirdiği “fabrika rejimleri” kavramsallaştırması içinde ele aldığı emek sürecinin işçilerin itaat etme-direnme pratiklerinin geliştiği politik-ideolojik bir arena olduğunu vurgularken kendi saha araştırmalarının yanısıra bazı emek tarihi çalışmalarını da örnek olarak gösterir.²⁶ Emek sürecinin yanısıra; firmalar arası rekabet, emeğin yeniden üretimi ve devlet müdahalesi gibi etkenler de dahil edilerek geliştirilen fabrika rejimi kavramsallaştırması bize sınıf oluşumunu etkileyen genel süreçlerle işçilerin işyerindeki gündelik deneyimleri ve direniş pratikleri arasında bağlar kurmayı sağlayan bir alan açar. Sömürünün işçiler tarafından bizzat deneyimlendiği üretim noktasında olup bitenleri dikkate almak hem tarihsel algımızı derinleştireceği için yararlı hem de kolektif hareketlerin arkasındaki birikimi ya da altındaki dip akıntısını algıyabilmek için gereklidir. 50'li yılları bu açıdan inceleyebilecek kaynaklarsa sınırlı da olsa vardır, hele önceki dönemlerle karşılaştırıldıklarında epey zengin oldukları da söylenebilir. Kemal Sülker'in köşesinin yanısıra çok sayıda işçi-sendika haberi ve yazı dizileri içeren günlük Gece Postası gazetesi ya da sendikaların yayınları bize işyerlerindeki yaşamla ilgili bolca malzeme sunar, bir anlamda fabrikanın kapısından içeri girmemizi sağlarlar. Çok partili dönemde yoğunlaşan partizanlık uygulamaları gibi siyasi gelişmelerin yanısıra, sendikaların toplulukla iş ihtilafı çıkarma yetkisi ve temsilcilere güvence sağlayan mevzuat değişiklikleri, sendikaların görece serbest ve daha etkin hale gelmeleri gibi değişikliklerin sonuçlarının işyerlerinin gündelik yaşamında nasıl tecrübe edildiğini öğrenebiliriz. Ayrıca 50'li yılların sermaye birikim sürecinin içe yönelik üretim ve dış yardımlarla geliştiği, sanayi sermayesinin güçlendiği, özel sermayeli fabrikaların hızlı biçimde arttığı, büyük işletmelerde yaygın biçimde otomasyonun gündeme geldiği bir dönem olduğu düşünülürse emek sürecindeki mücadelenin sınıf oluşumu tarihindeki yeri daha da önem kazanacaktır.

²⁶ Michael Burawoy, **Politics of Production**, New York: Verso, 1990, s. 87.

Makal'ın, "Türk emek tarihinin en can alıcı konularından biri" olarak nitelediği ve üzerinde çalışılmayı beklediğini söylediği²⁷ toplulukla iş ihtilafları, işyerindeki ücret, sosyal haklar, prim vb. pekçok konuyla ilgili kazanımların sağlanabildiği, işçiye işverenle pazarlık imkanı sağlayan süreçlerdir. Zorunlu tahkime dayalı bu sistemin bugünkü toplu sözleşme düzeni ile karşılaştırılması mümkün ve doğru olmasa da, dönem içinde değerlendirildiğinde sınıf mücadelesinin üretim noktasındaki en önemli araçlarından birisi olarak değerlendirilmelidir. Bu ihtilafları çıkarmak ve yürütmek sonucundaki maddi kazanımlar hangi boyutta olursa olsun örgütlü işçiler için muazzam bir eğitim ve özgüven sağlamıştır. 1951-1960 yılları arasında 1104 iş ihtilaflarının çıkarıldığı²⁸ düşünülürse bu türden bir deneyimi yaşayan işçi sayısının onbinlerce olduğu görülür ve bu hiç de azımsanacak bir sayı değildir. Üstelik Yüksek Hakem Kurulu'na giden ihtilaflardan 2/3'ünün işçiler lehine sonuçlandığı da²⁹ düşünülürse bu aracın değeri daha da artar. Örneğin 1951 yılında İstanbul'da İl Hakem Kurulu'na gelen iş ihtilaflarının kapsadığı işçi sayısının dönemin toplam sendikalı işçi sayısının yarısına ulaştığı ve o sırada İl Hakem Kurulu'nun ortalama olarak %15-20 dolayında zam oranları sağladığı göz önünde bulundurulursa, Işıklı'nın; iktidarın dönemin sendikalarını, "*başlıca fonksiyonları devlet ve hükümet büyüklerine bağlılık telgrafları çekmekten ibaret olan kuruluşlar haline gelmelerini geniş ölçüde sağladığı*"³⁰ saptamasına katılmak imkansız hale gelmektedir. İş ihtilaflarının büyük bölümünün sendikalarca çıkarıldığı ve yürütüldüğü unutulmamalıdır. Ayrıca görece güçlü ve etkin kimi sendikalar, sözlü veya yazılı kolektif akitler (toplu sözleşme), davalar ve bakanlık, hükümet nezdinde yürüttükleri görüşmeler yoluyla da üyelerine önemli kazanımlar sağlamışlardır.³¹

Burada dönem yazınına ilişkin bir başka temel eksiğe de değinmek yerinde olacaktır. Metinlerde işverenler ve onlarla mücadele neredeyse yoktur. Burada Makal'ın erken cumhuriyet dönemi için yaptığı uyarı burada da önem kazanır³²: çalışma ilişkileri sistemi iki aktöre indirgenemez, salt devlet-işçi ilişkisi çerçevesinde bir çözümleme, olguları tüm boyutlarına anlamamıza izin vermez. İşçi hareketi tarihi olma iddiasındaki anlatılarda işverenlere daha doğrusu işçilerin onlarla işyerinde, gündelik düzeyde veya genel planda sürdürdükleri mücadeleye pek az yer verilmiştir. Oysa yukarıda da belirttiğimiz gibi dönem özel sanayi

²⁷ Makal, Ameleden..., s. 34.

²⁸ Makal, Türkiye'de Çok Partili..., s. 507.

²⁹ a.g.e, s. 507

³⁰ Alpaslan Işıklı, **Sendikacılık ve Siyaset**, Ankara: İmge Kitabevi, 2005, s. 494.

³¹ Örneğin: Türkiye Petrol İşçileri Sendikası, **Genel Merkezi Faaliyet Raporu**, İstanbul: Alp Matbaası, 1958 (Raporda: Petrol Ofis, Mobil, BP, Shell gibi başlıca petrol şirketleriyle yapılan görüşmeler ve davalar yoluyla sendikaların sağladığı kazanımlar ayrıntılı biçimde aktarılmıştır).

³² Makal, Ameleden ..., s. 51.

sermayesinin geliştiği³³, işçi-işveren ilişkilerinin ağırlıklı devlet odaklı olmaktan çıktığı bir dönemdir.³⁴ Üstelik o yılların gazete ve sendikal yayınları izlendiğinde, dönemin tanıklıkları incelendiğinde –doğal olarak- hiç de uyumlu, yumuşak işçi-işveren ilişkilerinin yaşanmadığı, sendikal örgütlenme ve mücadelelerin sadece özel sektörde değil kamuda bile birçok yerde işçiler için ciddi riskler taşıdığı görülecektir. Aslında bu emek tarihimize ilişkin devlet merkezilik ve çalışma ilişkileriyle sınırlanma eleştirisini haklı çıkaran bir durumdur. İşçi sınıfının öz deneyimi anlatıya hakim olduğunda “patronun“ da başlıca figür haline gelmemesi mümkün müdür? Sınıf mücadelesinin ve oluşumunun dinamiklerini anlamak için kollektif eylemlerin dışında bakılacak tek yer emek süreci de değildir. Örneğin iktidar partisi ve bürokrasiyle (örneğin çalışma bakanlığı, milletvekilleri, başbakan, cumhurbaşkanı, işletme yöneticileri vs.) geliştirilen ilişkilerin bir kazanım elde etme stratejisi olarak ele alınması da bize konuyla ilgili çok şey söyleyecektir.

50'lere ilişkin anlatımda Türk-İş'in kuruluşu ve sonrasındaki gelişme seyri (özellikle de iktidarla ve ABD'yle ilişkileri) ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Kanımızca bu da iki açıdan sorunludur. Bir kere Türk-İş'in o zamanlarda da sonrasında da tarihi boyunca hiçbir zaman belirleyici bir merkezi örgüt olduğu söylenemez. Dolayısıyla işçi hareketinin bütünü temsil etme gücü çok zayıftır. Örneğin 50'lilerde yerel bir birlik olan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin işçilerle, konfederasyona göre daha canlı ve sahici bağlarının olduğu, ortaya koyduğu mücadele birikiminin azımsanmayacak zenginlikte olduğu söylenebilir.(1961'deki büyük mitingi İİSB'nin organize ettiği unutulmamalıdır) Bunun dışında da yerel düzeyde, işyeri düzeyinde birçok sendika aracılığıyla yaşanan deneyim zenginliğini Türk-İş'in öyküsü içine sıkıştırmak mümkün değildir. Öte yandan sendikal merkezleri kimi olumsuz siyasi, ideolojik eğilimlerin asıl müsebbibi gibi ortaya koyan anlatıyı sorgulamak gerekir. Türk-İş ya da diğer sendikalar temsil ettikleri kitlenin ideolojik-siyasi tercihlerini belirlerler mi yoksa büyük ölçüde bunları yansıtırlar mı sorusu sorulmalıdır. Bu sadece o dönem için değil bugün için bile işçi hareketini anlamak için önemli bir sorudur. İşçi hareketini dün de bugünde; tabanda, mücadeleci, ilerici bir işçi kitesinin varlığına rağmen tepeye yerleşmiş, hükümet, ABD, sermaye denetimine girerek sınıfı yanlış yollara sürüklemiş sendika bürokratları modeliyle açıklama yönünde güçlü bir sol eğilim görülür. Oysa sendikaların birer sosyal oluşum olarak kendilerini oluşturanların ortalama bilinçlerinden, yönelimlerinden, kültürel kodlarından bağımsız olmaları, bunları

³³ Keyder, “*bugünkü Türkiye'nin en nişanlı sanayicilerinin çoğunun iş hayatına atıldıkları ya da asıl birikimlerini sağladıkları dönem 1950'lerdir...yerli sanayi burjuvazisinin gerçek gelişmesine imkan veren 1950'lerin olanaklarıydı*“ tespitleri ile bu durumu vurgular.Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s. 191.

³⁴ Boratav 1954-61 arası dönemde özel işyerlerinde çalışan işçilerin artış hızının kamu işyerlerindeki işçilerinkinden fazla olduğunu belirler. Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1998, s.86 .

yansıtılmaları düşünülebilir mi? Önderliklerin bilinç anlamında kitlelerin daha önünde oldukları durumlar olabilir elbet ya da bu beklenebilir ama sınırları olduğu da unutulmamalıdır. Tersine önderliklerin kitlenin o anda hızla gelişen bilinç ve kararlılığının gerisinde kaldığı durumlar da olabilir ama bunun da sınırları vardır bu durum ancak çok kısa sürebilir ve o önderlikler değişime uğramak durumunda kalırlar.

Döneme ilişkin yazında Demokrat Parti'nin işçiler ve örgütlerine yönelik baskıcı politika ve uygulamalarına ağırlıklı yer verildiği de görülür. Bunun abartılı bir örneğini Işık: “1950-60 arasında göze çarpan en önemli toplumsal olgu, işçi ve emekçilere yönelik olarak derin ve sistemli bir baskı ve sindirme politikası izlendiği gerçeğidir.”³⁵ sözleriyle verir. Kuşkusuz dönemin demokrasinin mutlak olarak geliştiği, işçi sınıfının refaha erdiği bir dönem olduğu iddia edilemez. Ama o yılları salt bir baskı dönemi olarak resmetmek de doğru olmayacak, üstelik şu soruların yanıtlarını almak da herhalde zorlaşacaktır: sürekli baskı altında olan bir sınıf neden sürekli ve kararlı biçimde siyasi tercihini iktidar partisinden yana yapmıştır? Daha önce tek parti yıllarında yaşadıkları baskı ve yoksunlukların acısını CHP'den kitlesel olarak yüz çevirerek veren/verebilen işçiler neden dönem boyunca, hatta 61 Anayasa oylaması ve hemen sonrasındaki seçimleri de sayarsak (bilindiği gibi bu seçimlerde DP'nin devamı olan AP hayli yüksek bir oy elde etmiştir) sonrasında bile tercihlerine bağlı kalmışlardır? Demokrat Parti tarihiyle ilgili kapsamlı incelemesinde Cem Eroğul da dönemi; işçi sınıfı hareketlerinin bastırıldığı, sınıf mücadelesinin reddedildiği (tabii burda sözkonusu reddedişin CHP'nin tek parti iktidarından miras kaldığı belirtilmemekte, böylece de DP dönemine ilişkin Kemalist tarih algılayışının bir örneği verilmektedir) bir dönem olarak tasvir ettikten sonra, “gerçi Demokrat Parti, esas itibarıyla oy kaygısıyla ve toplumsal barışı muhafaza etmek endişesiyle, sömürülen sınıflar lehine bazı tedbirler almıştır” ifadeleriyle yukarıdaki sorulara bir yanıt geliştirme ihtiyacı duymuş görünmektedir.³⁶ Makal ve Koç'un yukarıda andığımız çalışmalarında bu tedbirlerin hiç de azımsanmayacak boyutta olduğunu görülür.³⁷ Yazarlar özetle, sözkonusu yıllar içinde DP'nin ücretlerden sosyal güvenlik haklarına kadar birçok alanda, ağırlıklı da bireysel çalışma ilişkileri alanında sağladığı önemli kazanım ve olanakların bir envanterini verirler. (hafta tatillerinin ücretli hale getirilmesi, devlet kurumlarında ek ikramiye verilmesi, yıllık ücretli izin hakkı, sigorta kurumu kredileriyle işçi kooperatiflerine konut üretme imkanlarının sağlanması gibi örnekler verilebilir) Kanımızca yukarıdaki belirlemelerimiz tam da bu noktada geçerli hale gelmektedir. Sağlanan hak ve imkanların işçilerce nasıl deneyimlendiği, algılandığı ve politik bilinçlenme sürecinde nasıl rol oynadıkları gibi konulara fazlaca ilgi duyulmadığı için grev hakkının verilmemesi üzerine

³⁵ Işık, s.171

³⁶ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara: İmge Kitabevi, 2003, s. 154-155.

³⁷ Makal, Demokrat Parti Döneminde... ve Koç, Demokrat Parti, İşçiler...

geliştirilen argümanlarla ya da 50'lerin ikinci yarısında iktidarın sendikal birliklere, konfederasyona yönelik baskıcı tutumlarının yorumlanması üzerinden DP'nin işçi karşıtı, baskıcı niteliği öne çıkarılmaktadır. Bunun sonucu olarak da vadettiği hakkı tanımadığı için işçilerin DP'den desteklerini çektikleri, DP'ye karşı oluşan kentsel muhalafete işçi sınıfının giderek büyüyen kısımlarının dahil olduğu gibi varsayım dayalı yorumlar yapılabilmektedir.³⁸ Yine bu noktada Güzel'in, DP'nin sendikalara karşı baskıcı tavrının sonucu olarak işçi ve sendikacıların ondan kurtulma yolları aramaya giriştikleri bu nedenle öğrenci olaylarına destek verdikleri saptaması da abartılı ve dayanaktan yoksun görünmektedir.³⁹ Buradaki varsayım şudur: DP vaat ettiği grev hakkını tanımadığı ve özellikle 1950'lerin ikinci yarısında sendika birliklerine karşı baskıcı uygulamalara gittiğine göre işçi sınıfı da bu partiye yüz çevirmiş olmalıdır. Geliştirilen argümanlarda işçi sınıfının genel siyasi yönelimleri ile sendika ve sendikacıların geliştirdikleri yaklaşımlar arasındaki ayırım kaçırılmakta, işçi sınıfının temsil sorunu yüzeysel biçimde ele alınmaktadır. Ayrıca işçilerin DP'ye yönelen böylesi bir muhalefeti ya da uzaklaşmasına kanıt olacak verilerin gösterilmesine bile gerek duyulmamaktadır. Öte yandan grev hakkının dönem boyunca öncü işçiler, sendikacılar için taşıdığı öneme karşın ortalama işçi için aynı derecede belirleyici olup olmadığı, bahsi edilen bireysel düzeydeki sosyal hakların varlığı da düşünüldüğünde tartışılabilir. Kaldı ki öncülerin bile pekçoğunun DP'ye yönelik politik tercihleri, partinin grev konusundaki politikasına getirdikleri eleştirilerine, memnuniyetsizliklerine rağmen değişmemiştir. Kanımızca işçi sınıfının 1946'dan itibaren DP'ye yönelmesi salt ya da ağırlıklı grev hakkı vaadiyle açıklanamayacağı gibi bu hakkın verilmemiş olmasıyla da DP'den belirgin bir uzaklaşma olduğu iddia edilemez.

Birçok bölgede işçilerin DP'ye yönelimi seçmen olmanın ötesinde çok daha yakın, içiçe bir bağa dönüşmüştür. İşçilerin yoğun oldukları semtlerde, bölgelerde partinin ocak, bucak, il ve ilçe örgütlerinde sendikacılar, işçiler en etkin biçimde görev almışlar, birçok yerde kuruculuk, yöneticilik yapmışlardır. Döneme tanıklık eden sendikacıların anılarında bunlara çok sayıda örnek mevcuttur. Bir dönem Türk-İş yöneticilerinden Ömer Ergün şunları anlatır: "Eskişehir'de işçi çoktu. Eskişehir DP'nin kalesi oldu...DP'nin ocak ve bucak teşkilatlarında işçiler hakimdi..."⁴⁰ Örneğin 1956'da Paşabahçe DP Ocağının yönetimi ağırlıklı İstanbul Cam-İş sendikası yöneticilerinden oluşur.⁴¹

³⁸ Güngör, s.183 ve Sungur Savran, "1960, 1971, 1980: Toplumsal Mücadeleler, Askeri Müdahaleler", **11.Tezy**, Sayı: 6 (Haziran 1987), s. 138.

³⁹ Güzel, Türkiye'de İşçi Hareketi..., s. 192.

⁴⁰ Ömer Ergün'le yapılan görüşme: Koç, Türk-İş Tarihinden... (II), s. 205.

⁴¹ Kemal Sülker, "Partiler İçinde Sendikacılık", **Gece Postası**, 25 Kasım 1956, s. 3 (Kemal Sülker'in Paşabahçe Ocak kongresine ilişkin haberine göre, o sırada ocak başkanı İstanbul Cam-İş yöneticilerinden Nevzat Şeker'dir. Kongre iki Şişe-Cam'lı sendikacı tarafından yönetilir, eski sendika başkanı Hasan Türkay yeni seçilen Ocak yönetiminde yer

Söylediklerimiz yazılmamış ya da bilinmeyen şeyler değildir ancak Koç'un yukarıda andığımız çalışmasını saymazsak bütünlüklü bir inceleme konusu yapılmamıştır.⁴² Daha ötesi sınıf oluşum sürecinin bir damarı olarak değerlendirilmemiştir. Aslında DP ve işçiler konusu başlıbaşına ele alınabilecek karmaşık ve zengin bir konudur. Bugün 6-7 Eylül olayları gibi, Topkapı olayları gibi dönemin kara sayfalarını oluşturan kitlesel kışkırtmalarda da işçilerin ve sendikaların iktidar tarafından vurucu bir kitle gücü olarak kullanıldığı bilinmektedir.⁴³ İşçiler DP'ye sınıfsal bir tavrın ötesinde, bir halk bloku içinde yönelmişlerdir. Burada Laclau'nun geliştirdiği çerçevenin açıklayıcıdır. Yazar, üretim tarzı düzeyinde üretim ilişkileri içindeki konumlarından dolayı antagonistik bir çelişki içinde karşı karşıya gelen sınıfların mücadelesinin yanısıra ikinci bir düzey daha tarif eder. İşçi ve kapitalist arasındaki çelişki soyut üretim tarzı düzeyinde anlaşılabilir iken somut toplumsal formasyon düzeyinde ortaya çıkan çelişki ise ezilen kesimler ile egemen iktidar bloku arasındadır.⁴⁴

“Bu tür antagonizma aracılığıyla ezilen kesimler kendilerini bir sınıf olarak değil, “ötekiler“, egemen iktidar blokuna karşı olan, hakkı yenenler olarak özdeşleştirebilirler.“ Eğer –üretim tarzı düzeyindeki- birinci çelişki ideolojik düzeyde ajanların sınıf olarak isimlendirilmesi ile ifade ediliyorsa bu ikinci çelişki de ajanların halk olarak adlandırılması vasıtasıyla ifade edilirler. Birinci çelişki sınıf mücadelesi alanıdır; ikincisi ise popüler-demokratik mücadele alanı“

Sanırız bu formülasyon DP'nin iktidara gelme sürecini ve bu süreç içinde işçilerin durumunu açıklamak için imkan sağlamaktadır. İşçiler de diğer ezilenlerle (o kesit için tabii ki öncelikle köylüler) birlikte popüler-demokratik mücadelede “ezilenler bloku“ içinde yer almışlardır.

Daha önce değindiğimiz gibi dönemin sendikal yaşamına ilişkin değerlendirmelerde işçi sınıfının kendi deneyim ve sözünden çok ona yönelen politikalar, eylemler öne çıkmaktadır. Bunlardan bir diğeri de sendikalardaki ABD etkisi ve çeşitli kişi ve kurumların eğitim ve diğer alanlardaki destekler yoluyla sendikacılığımızı belirleme çabalarıdır. Üzerine hayli ayrıntılı inceleme ve yorumlar yapılmış olan bu meselede de gözden kaçan nokta; belirleme, yön verme uğraşlarının gerçekte ne ölçüde ve ne şekilde etkili olduğudur. Ya da en genelde ve yüzeydeki görüntünün resmin bütününe yansıttığı rahatlıkla söylenebilir mi? Türk-İş'in –aslında daha çok da 60'lı yıllarda- ABD'nin yoğun biçimde etkisinde olduğunu gösteren birçok gösterge vardır, anti-komünist söylemi de hayli belirgindir, hatta konfederasyonun Amerikalılar tarafından

alır.)

⁴³ Dilek Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 61-64.

⁴⁴ Ernesto Laclau, **İdeoloji ve Politika**, İstanbul: Belge Yayınları, 1958, s. 115.

kurduğunu ima eden yaklaşımlar bile vardır. İşte deneyimle yukarıdan gözlem ve yorum arasındaki farkın görülmesi için bir örnek burada karşımıza çıkar; konfederasyonun kuruluştaki tüzüğünün hazırlığını bizzat gerçekleştiren Şaban Yıldız soldaki bu tür genel geçer kabullere karşı kendi deneyimlerini yıllar sonra yazıya dökerek kuruluşun ayrıntılarını yeniden resmetme gereği duyacaktır.⁴⁵ Öte yandan o yıllarda Türkiye'ye gidip gelen yabancı uzman ve sendikacıların rolü üzerinde bu kadar durulurken örneğin sistematik olarak düzenledikleri seminerlerle, gazete ve sendikal yayınlarda yayınladıkları yazılarla grev başta olmak üzere işçi haklarının öncü kadrolarca benimsenmesi ve savunulmasında önemli pay sahibi olmuş sosyal siyasetçilerin ve aydınların etkisinden yeterince söz edilmiyor oluşu resimdeki eksiklerden birisidir. Nitekim sosyal siyaset konferanslarının etkisi hükümet tarafından bile ciddiye alınmış, grev hakkının başlıca savunucularından ve bu konferansların önde gelen akademisyenlerinden birisi olan Orhan Tuna bizzat Çalışma bakanı tarafından komünistlikle suçlanmış, konferanslar iki yıl için aksamıştır.⁴⁶ Yine Kemal Sülker'in çeşitli sendikalar, birlikler ve Türk-İş'e gazeteci, fikir adamı ve dergi yayıncısı olarak yaptığı katkılar azımsanmayacak niteliktedir. Sonraki yıllarda TİP ve DİSK yöneticiliği yapacak olan Sülker; 50'li yıllarda İstanbul Cam-İş Sendikası ve Petrol-İş gibi sendikaların dergi ve yayınlarını yıllarca hazırlamış, kongrelere katılmış, Gece Postası ve kendi çıkardığı İşçi Hakkı gibi gazetelerde yaptığı haber ve yazdığı yazılarla bir sendikacı kuşağının yetişmesinde önemli katkı sağlamıştır.

İşçi sınıfının oluşumuyla ilgili bazı ölçütler olarak, sendikaların güç ve yaygınlık kazanmasını (1951'de 137 sendikada örgütlü 110 bin işçi varken, 1960'da 432 sendikada örgütlü 282 bin işçi bulunmaktadır. 1960 itibarıyla, İş kanununa tabi işçilerin %34'ü, toplam ücretlilerin ise %11'i sendikalarda örgütlü görünmektedir.⁴⁷ Bu rakamlar günümüzün işçi sendikalarının örgütlülük rakamlarından aşağı değildir.) Gece Postası, İşçi Hakkı gibi büyük ölçüde işçilere yönelik ya da sayfalarında onlara geniş yer veren ulusal gazeteler, yerel işçi gazeteleri, çok sayıda sendika gazetesi/dergisiyle yaygın bir işçi basınının ve dolayısıyla işçi kamuoyunun oluşmasını, işçilerin hem seçmen hem de parti üye ve yöneticileri olarak etkin bir siyasi katılım düzeyine gelmelerini, oldukça donanımlı sendikal yönetici kadrolar oluşmasını ve Demokrat İşçi Partisi(DİP), Vatan Partisi gibi sol partilerden ya da Hürriyet Partisi gibi muhalif partilerden aday olan ya da buralarda görev alan öncü işçilerin bağımsız politik bir işçi hareketinin ve işçi partisinin ilk arayışlarını gerçekleştirmiş olmalarını alırsak; 50'li yıllarda işçi sınıfı oluşumu açısından genel kabullerden çok daha fazla birikimin

⁴⁵ Şaban Yıldız, "Türk-İş'in Kuruluşu ve Bazı Gerçekler", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul: İletişim Yayınları, 1988, s. 1966.

⁴⁶ Toket Dereli, **Aydınlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi**, İstanbul: İstanbul Üniv. İktisat Fak. Yayını, 1974, s. 332.

⁴⁷ Makal, Türkiye'de Çok Partili... s. 276.

oluştüğunu ve mesafenin alındığını söyleyebiliriz. Nitekim 1960'da askeri müdahalenin hemen ertesindeki Anayasa tartışmalarında, ardarda patlak veren işçi eylemlerinde ve tabii bunların en büyüğü olan Saraçhane mitinginde bu birikimin sonuçları görülmüştür. 50'lerde çıkan ve işçi heberlerinin, yazılarının yoğunluğuyla dikkati çeken gazetelerin koleksiyonlarında yapılacak dikkatli bir tarama bize sınıf oluşumunun renkli bir resmini verecektir. Bunların en bilinenlerinden olan Gece Postası gazetesinde yer alan haber ve yazılar buna iyi bir örnek oluşturur. Gazeteyi tararken, farklı sorunsallar içinden kendisine seslenen ya da sorunları ele alınan "adamın" hep aynı adam; yeni işçi sınıfı mensubu olduğunu görürüz. Kente sırtında dengiyle gelmiş göçmen, gecekondulu, mesken sorunu yaşayan, mahallesine su, elektrik getirmeye çalışan dertli vatandaş, sendika toplantısında tartışan aza, işten atılan işçi, kenar mahallelerdeki parti ocaklarında siyaset yapan partili vs. işçi sınıfındandır, sınıfın farklı halleridir sayfalarda görülen...

Özetlersek, 1950'li yılları kendi karmaşık dinamikleri içinde işçi sınıfının – sonraki dönemlerde de izlerine rastlanacak- karakteristik bazı özelliklerinin ve işçi hareketinin birçok arayış ve zaafının belirginleştiği bir oluşum dönemi olarak incelemenin önemine işaret etmeye çalıştık. Bazı sürekliliklere dikkat çekmek istedik: Örneğin sonraki yıllarda gerçekleşen Türk-İş-DİSK ayrışmasının kökenlerinin İİSB faaliyetlerinde bulunabileceğine, çok zayıf da kalsa DİP deneyiminin sonraki TİP deneyimini önceleyen yanlarının olduğuna, muhafazakar siyasi tercih-mücadeleci sendikacılık birlikteliği gibi bir formülün (bu çelişkili birlikteliğin olabilirliğinin) koşullarının bu dönemde oluştuğuna, bunun da arkasında işyeri-yaşam alanı, işçi mücadelesi-parti siyaseti ayrımının bir karakteristik özellik olarak sınıf oluşum sürecinde yer bulduğuna vb... İşçi hareketi açısından 1950'lerle 60'lar arasında bir kesintiden, kopuştan çok sürekliliğin altını çizmeyi, 60'ların ilk dönem gelişiminde 50'lerin hakkı yeterince verilmeyen birikiminin olduğunu belirlemeye çalıştık. İşçi hareketini kendisini ortaya çıkaran sınıf oluşum süreçleriyle birlikte anlamayı, aynı zamanda onu da bu sürecin en üst, görünür katmanı olarak anlamayı önermiş olduk. Bu durumda da analiz için; yaşam biçimi, sınıf kültürü, ideolojik biçimlenme, politik katılım, kentsel mücadele gibi çalışma ilişkilerini aşan bir çerçeveyi önermiş olduk. İşçi hareketinin tarihini, işçiler ve örgütlerinin kendi deneyimleri, sesleri, yazdıkları temelinde anlatma ihtiyacının altını çizdik. Sonuçta işçi sınıfının tarihine bakarken 1950'leri yeniden okumak ve yazmak hem tarihimizi hem de bugünü anlamada ufuk açacaktır iddiasını temellendirmek istedik.

KAYNAKÇA

Ağralı, Sedat. **Günümüze Kadar Belgelerle Türk Sendikacılığı**, İstanbul: Son Telgraf Matbaası, 1967.

Akın, Yiğit. "Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihçiliğine Katkı: Yeni Yaklaşımlar, Yeni Kaynaklar", **Tarih ve Toplum(Yeni Yaklaşımlar)**, Sayı: 2 (Güz 2005), s. 73-111.

Akkaya, Yüksel. "Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık-1(Kısa Özet)", **Praksis**, Sayı: 5 (Kış 2002), s. 131-176.

Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1998.

Borawoy, Michael. **Politics of Production**, New York: Verso, 1990.

Dereli, Toker. **Aydınlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel ilişkiler Sistemi**, İstanbul: İstanbul Üniv. İktisat Fak. Yayını, 1974.

Eroğul, Cem. **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara: İmge Kitabevi, 2003.

Güngör, Fatih. "1946-1960 Döneminde Türkiye'de Sendikacılık Hareketi ve Demokrasi", Alpaslan Işıklı (hızl.), **Türkiye'de Sendikacılık hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi** içinde (131-190), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayını.

Güven, Dilek. **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Güzel, M.Şehmus. "Türkiye'de İşçi Hareketi ve Tarihi", **11.Tez**, Sayı: 8 (Haziran 1988), s. 195-213.

Güzel, M.Şehmus. **Türkiye'de İşçi Hareketi 1908-1984**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996.

Güzel, M.Şehmus. **Türkiye'de İşçi Hareketi**, İstanbul: Sosyalist Yayınlar, 1993.

Işık, Yüksel. **Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi (1876-1994)**, Ankara: Öteki Yayınları, 1995.

Işıklı, Alpaslan. **Sendikacılık ve Siyaset**, Ankara: İmge Kitabevi, 2005.

Keyder, Çağlar. **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

Koç, Yıldırım. "İşçi Hakları ve Sendikacılık", **11.Tez**, Sayı: 5 (Şubat 1987), s. 32-75.

Koç, Yıldırım. "Demokrat Parti, İşçiler ve Sendikalar", **Türkiye'de İşçiler ve Sendikalar(Tarihten Sayfalar)**, Ankara, Yol-İş Yayını, 2000, s. 35-85.

Koç, Yıldırım. **Türk-İş Tarihinden Portreler (Eski Sendikacılardan Anılar-Gözlemler)** Cilt I, Ankara: Türk-İş Yayını, 1998.

Koç, Yıldırım. **Türk-İş Tarihinden Portreler (Eski Sendikacılardan Anılar-Gözlemler)** Cilt II, Ankara: Türk-İş Yayını, 1999.

Koç, Yıldırım. **Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003.

Laclau, Ernesto. **İdeoloji ve Politika**, İstanbul: Belge Yayınları, 1958.

Makal, Ahmet. **Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma ilişkileri:1946-1963**, Ankara: İmge Kitabevi, 2002.

Makal, “ Ahmet. Demokrat Parti Döneminde Bireysel Çalışma ilişkilerine Yönelik Hukuksal Düzenleme ve Uygulamalar“ **Mülkiye**, Sayı:239 (Mart-Nisan-Mayıs 2003), s. 279-318.

Makal, Ahmet. “Türkiye’de 1946-1960 Dönemindeki Grev Tartışmaları ile Grevler Üzerine Bir Çözümleme Denemesi“, **Ameleden İşçiye**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s. 267-318.

Makal, Ahmet. **Osmanlı İmparatorluğu’nda Çalışma İlişkileri:1850-1920**, Ankara: İmge Kitabevi, 1997

Rozaliyev, Y.N. **Türkiye Sanayi Proleteryası**, İstanbul: Yar yayınları, 1978.

Savran, Sungur. “1960, 1971, 1980: Toplumsal Mücadeleler, Askeri Müdahaleler“,

11. Tez, Sayı:6 (Haziran 1987), s. 138

Sülker, Kemal **Sendikacılar ve Politika**, İstanbul: May Yayınları, 1975.

Sülker, Kemal. “Partiler İçinde Sendikacılık”, **Gece Postası**, 25 Kasım 1956.

Sülker, Kemal. **Türkiye Sendikacılık Tarihi**, İstanbul: Tüstav yayını, 2004.

Talas, Cahit. **Toplumsal Ekonomi**, Ankara : İmge Kitabevi, 1997.

Türkiye Petrol İşçileri Sendikası, **Genel Merkezi Faaliyet Raporu**, İstanbul: Alp Matbaası, 1958.

Yıldız, Şaban. “Türk-İş’in Kuruluşu ve Bazı Gerçekler“, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul: İletişim Yayınları, 1988.

